

GRUŽ
(Kratki povijesni pregled)
Ante MARINOVIĆ, Dubrovnik

Kadgod se govori i piše o Dubrovniku naravno i neminovno se misli i na Gruž, i obratno: kadgod se spomene Gruž, misli se na Dubrovnik. Velika i doista slavna prošlost »krune hrvatskih gradova«, (kako je naš Dubrovnik nadahnuto nazvao korčulanski pjesnik *Vidali*), ujedno je prošlost i našeg Gruža, jer Gruž i Dubrovnik su jedno, jedna nerazdvojiva cjelina. Često se i samo ime Gruž u novije vrijeme zamjenjuje s nazivom Dubrovnik II. Po tome se ne bi imalo što zapravo više reći od onoga što je svima vama, bez sumnje, dobro poznato, ali ipak, Gruž ima svojih specifičnosti na koje bih želio ukazati u ovom vrlo kratkom osvrtu budući da nam je prostor ograničen.

Da je Dubrovnik nastao mnogo ranije, čak koje stoljeće prije negoli se do nedavno smatralo, imao sam hrabrosti ustvrditi i javno napisati još daleke 1922, znači već prije četvrt stoljeća,¹ što su nedavna arheološka otkrića, posebno ona u dubrovačkoj katedrali obavljena pri obnovi starog grada nastradalog u katastrofalnom potresu od 1979, bjelodano pokazala.

U svojim počecima grad je stisnut na kamenitim, hridinastim otočićima, školjima pod Srđem bez imalo plodne, obradive zemlje. Zato je sasvim razumljivo i prirodno što je najstarije zanimanje starih Dubrovčana bio ribolov kojim su se oni u početku bavili iz nužde, ali koji oni nisu napuštali ni kasnije.

Jasno je da takav nije mogao, dakako, trajnije ostati zatvoren i izoliran od svog zaleđa, na koje je bio prirodno gospodarski upućen, ako je htio živjeti i održati se. Možemo vjerovati starim dubrovačkim kronikama,² koje pričaju kako je već u naj-

1 Vidi moju radnju (*A.M.*), *O etničkom sastavu starog dubrovačkog društva (Proces slavizacije Dubrovnika)*, u »*Dubrovnik*« — Revija za književnost, nauku i društvena pitanja, izdavač: Pododbor Matice hrvatske u Dubrovniku, br. 1-2, 1962., str. 82-90.

2 Pregled svih najstarijih dubrovačkih kroničara donio je *Ferdo Šišić* u svojoj radnji *O hrvatskoj kraljici Margariti*, u »*Dubrovnik*«, br. 4-5, 1929. — U najnovije vrijeme sve dubrovačke kronike od onih najstarijih — *Miletii versus* — Stihovi Milecija iz XI st., preko najstarijeg

starije doba, kratko vrijeme nakon ustrojstva novog grada *Ragusiuma*, kasnijeg Dubrovnika, a najkasnije krajem 8. i početkom 9. stoljeća, njegovo prvotno romansko stanovništvo uspjelo naći nekakav *modus vivendi* s pobjednicima, slavenskim došljacima, pa kako je i Dubrovnik, poput ostalih dalmatinskih gradova, nastojao i uspio dobiti nekakav pojas zemljišta oko grada, u povijesnim izvorima dobro poznatu *Astareju*, zemljište uz *terra fermu*, uz čvrstu zemlju, obalu.

Prvotno i najstarije dubrovačko područje izvan današnjeg starog grada u zidinama, sigurno već od 9 stoljeća a vrlo vjerojatno i od ranije, bio je upravo Gruž u koji je, međutim, spadalo mnogo šire područje od onog koje se danas razumijeva pod pojam Gruža. Ono je išlo sa zapadne strane obalom od rta Kantafiga (naziv od latinskog »*caput fici*« — rt smokava), koji dijeli ušće Dubrovačke rijeke (Omble) od ulaza u Grušku luku, vrhovima susjednih brda Nuncijate (*Annunziata*), Srđa, Bosanke i Žarkovice sve do bivšeg benediktinskog samostana i crkve sv. Jakova u nekadašnjem zaseoku Višnjica na istoku, obuhvaćajući osim južnih obronaka, strana spomenutih brda još i poluotok Lapad s Montovjernom. U potvrdu toga evo samo nekoliko arhivskih podataka. U arhivskoj seriji »*Diversa cancellariae*« Historijskog arhiva u Dubrovniku zabilježen je izričito podatak kako Danče i Ilijina Glavica pripadaju području Gruža, (»...*in Gravosa in Danče...*«³ »...*in Grauosio sub monte sancti Helie...*«).⁴ U jednom drugom arhivskom dokumentu iz 1319. godine (Odluka Malog dubrovačkog vijeća), sasvim jasno stoji zapisano kako se područje Gruža prostire sve od zapadnih gradskih vrata, (dakle od samih vrata od Pila) do Kantafiga (»...*quod vinea Junii de Cerua et vinea illorum de Pabora et illa Domagne de Mence, que sunt posite extra portam de Ponente, prope illam ser Tripe de Çorçi sint et esse debeanti in districtu et territorio de gravosio.*«)⁵ Iako se predjel od zapadnih gradskih zidina do Orsule u dokumentima općenito nazivlje »*extra muros*«, »*post muros civitati*«, »*extra menia civitatis*«,⁶ ipak se u jednom dokumentu iz 1361. čitavo područje od Kantafiga pa sve do Sv. Jakova ubraja u teritorij Gruža, (»...*possessiones que sunt a sancto Jacobo de Uisniça uersus Grauosiam intelignentur esse sub custodia Gravosie.*«)⁷ Tek kasnije su se s vremenom predjeli Pila, Danača i Ilijine Glavice izdvojili iz teritorija

³ dosad poznatog djela o Dubrovniku s naslovom *Hystoria Ragusii-Povijest Dubrovnika Ivana Conversini iz Ravene*, dubrovačkog notara od 1384-1390. g., pa sve do najnovijih sintetičkih djela o cjelokupnoj povijesti Dubrovnika, donio je Dr. Vinko Foretić u svojoj *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio — Od osnutka do 1526.*, Zagreb 1980. g., str. 11-14.

⁴ Confer *Diversa Cancellariae*, svezak 11., str. 106. u Historijskom arhivu u Dubrovniku (u daljem tekstu HAD).

⁵ Cf. *Diversa Cancellariae*, sv. 16., str. 151. u HAD.

⁶ Cf. *Monumenta Ragusina, Libri Reformationum V*, izdanje Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti (JAZU), serija *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* (MSHSM) 29., str. 145-146. (u daljem tekstu Mon.Rag.).

⁷ Cf. *Venditiones Cancellariae* (u daljem tekstu *Vend.Canc.*) 1, str. 187. u HAD.

⁸ Cf. Konstantin Jireček, *Die Romanen in den Städten dalmatiens während des Mittelalters I*, Wien 1901., str. 60.; cf. etiam Aleksandar Solovjev, *Liber Omnium Reformationum*, Beograd 1936., str. 59.; usp. također, Josip Lučić, *Dubrovačka Astareja (Granice i područje do 1366)* u »Beritićev zbornik« Društva prijatelja Dubrovačke starine, Dubrovnik 1960. g., str. 49-55.

Gruža. Još ranije, krajem 13. stoljeća u poznatom Dubrovačkom Statutu iz 1272. (*liber VII, cap. 64.*), spominje se Lapad i uvala Sv. Martina, Sumartin kao jedna jedinstvena luka (...*Totum Gravossium cum Lapido et s. Martino est unus portus...*).⁸ Bratstvo sv. Mihajla u Lapadu nosilo je službeni naslov: »*Fraternitas s. Michaelis de (in) arboribus de Gravosio*«,⁹ dakle »Bratstvo sv. Mihajla među čempresima (borima) u Gružu«.

To relativno prostrano područje (u usporedbi s područjem starog Grada u zidinama) nije, međutim, bilo naseljeno, ili je bilo vrlo rijetko naseljeno. Najstarije naselje u Gružu spominje se tek u 13. st.,¹⁰ a od 15 st. dubrovačka vlastela grade tu svoje ljetnikovce za odmor. Koliko je to područje bilo rijetko naseljeno, najbolje ilustrira podatak da je ono u vrijeme pada Dubrovačke Republike, a to znači početkom prošlog 19. stoljeća, prema nekim računanjima, moglo brojiti najviše 600—700 stalnih stanovnika.¹¹

Gruž, iako prirodno vrlo prikladna i zaštićena luka, nije za čitavo vrijeme trajanja Dubrovačke Republike imao značenje trgovačke luke i nije imao izgrađene obale, nego je bio tek samo prirodno sklonište brodova za nevremena. Trgovačka luka Republike bila je gradska luka koju su Dubrovčani izgradili i utvrdili toliko da su mogli za ono vrijeme uspješno spriječiti svaki nepoželjni ulazak stranih brodova u nju. To isto, međutim, nisu uspjeli u Gružu. Poznato je, naprimjer, kako su Mlečani držali svojim pravom slobodno pristajanje svojih brodova u Gruškoj luci, tako te su više puta njihovi ratni brodovi, pa i u jačem sastavu, ulazili i pristajali u njoj, čime su razumije se, ugrožavali sigurnost dubrovačkog područja. U vrijeme španjolsko-mletačkih razmirica 1617—1619. bili su zašli u Grušku luku i pristali u njoj i španjolski ratni brodovi bez traženja dozvole Dubrovačke vlade.¹²

Gruž je u doba Republike u početku neznatno naselje poljodjelaca i mornara a kasnije sve više i vrsnih brodograditelja. Već negdje sredinom 14. stoljeća, preciznije 1342.¹³ spominje se i gradnja prvog broda u Gružu. Od tada je brodogradnja sve više napredovala, a osobito od prve polovice 16. stoljeća, kad je 1525. dubrovačka vlada usvojila za Gruž prevažnu odluku o izgradnji velikog brodogradilišta

8 Cf. »*De hiis qui accipiunt lignum ad vindemiam in certo loco*«, *cap. LXIV, liber VII, u V. Bogišić et C. Jireček, Liber Statutorum civitatis Ragusii, compositus anno 1272.*, u izdanju JAZU, zbirka *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, vol. IX, Zagrebiae MCMIV, str. 171.

9 Vidi Kosta Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*, sv. 1., u *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, vol. VII, izdanje JAZU, Zagreb 1899. g.

10 Usp. *Pomorska enciklopedija Jugoslavenskog Leksikografskog zavoda*, tom II, Zagreb 1975. g., s.v. »Dubrovnik«, str. 263; usp. također Stjepo Obad, *Stanovništvo Dubrovnika u doba pada Republike*, u »Beritićev zbornik« *Društva prijatelja dubrovačke starine*, Dubrovnik 1960. g., str. 241-256., posebno str. 251.

11 *Ibidem*, str. 251.

12 Usp. *Pomorska enciklopedija Jugoslavenskog Leksikografskog zavoda*, tom II, Zagreb 1975. g., s.v. »Dubrovnik«, posebno str. 270. *Luka*.

13 Usp. *Kap.reg. Stjepan Vekarić, O gradnji dubrovačkih brodova u XIV stoljeću*, u »*Pomorski zbornik« Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije*, knjiga 1., Zadar 1963. g., str. 465-476., posebno str. 472.

u Gruškoj luci,¹⁴ čime je likvidirano brodogradilište u staroj gradskoj luci. Novo Gruško brodogradilište, najveće u Republici, bilo je privatno, ali privilegirano od Republike. Od sada je, naime, dubrovačka vlada podupirala gradnju brodova u Gružu time što je mjerama svoje ekonomske politike, osobito izvan teritorija Republike, ali i na svom području, tek izuzetno tolerirala i dopuštala i uglavnom ograničavala, a negdje i sasvim zabranjivala gradnju brodova izvan gruškog šķvera.

To prvo, najstarije Gruško brodogradilište, šķver, stari »šķar«, (kako su ga dubrovčani nazivali), nalazilo se na općinskom zemljištu koje se prostiralo od posjeda vlastelina Krista Kabužića-Caboga, (prostor nešto zapadnije od zgrade bivšeg željezničkog kolodvora) prema Kantafigu. Odmah slijedeće, 1526. godine, sagrađena je na brodogradilištu i posebna kamena prizemnica za potrebe brodograditelja,¹⁵ koja je ujedno služila i kao smještaj brodovlasnika za vrijeme dok su se gradili njihovi brodovi, što je bio vrlo mudar i koristan potez, jer su na taj način, naručiocima brodova mogli nadzirati radove koji su time postali znatno kvalitetniji. Godine 1567. na tom starom »šķaru« sagrađena je i crkva Sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, na izričito traženje brodograditelja i brodovlasnika da bi se u njoj mogli služiti crkveni obredi prigodom porinuća brodova.¹⁶ Nešto kasnije osnovana je uz ovu crkvu i posebna bratovština, obrtna korporacija, pod nazivom »*Fraternitas s. Nicolai de Scharo*«, od koje nam se sačuvao *Pravilnik* ili *Statut* tek iz 1867. godine, ali se bratovština spominje već 1594., no nažalost, raniji statut nije do sada poznat.¹⁷ Možda ga ta specifična bratovština nije u početku ni imala, jer su dubrovački brodograditelji, drvodjelci i kalafati bili okupljeni u bratstvu drvodjelaca, a brodogradilišni kovači u svom bratstvu kovača. No svakako posebna bratovština sv. Nikole na šķaru spominje se već u 16. stoljeću.

Od starog šķara sačuvano je do danas nekoliko ostataka, kao naprimjer, prostrano presvođeno skladište za čuvanje brodograđevnog alata i drvene građe za brodove i kao prostor za samu gradnju brodova u prizemlju dvokatnice Luja Šoletića, pa veliki željezni kolut, pričvršćen u živu stijenu istočno od nekadanjeg Gregova skladišta, koji je služio za izvlačenje brodova.¹⁸

Ubrzo je stari šķar, zbog sve razvijenije i unosnije brodogradnje, postao pretijesan, pa je osnovan novi šķar, od koga se, međutim, nije ništa sačuvalo. Sačuvana je katastarska karta Gruža iz 1837. godine, danas u Arhivu mapa u Splitu, na kojoj se lijepo vidi ucrtan taj novi šķar, a sačuvane su i dvije fotografije istog šķara.¹⁹ Iz tog ilustrativnog materijala vidi se, kako se novi šķar prostirao u uvali koja je

14 Vidi o tome opširnije Cvito Fisković, *Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu*, u »Beritićev zbornik« Društva prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik 1960. g., str. 117-147.

15 *Ibidem*, str. 118-120.

16 *Ibidem*, str. 120. i dalje.

17 *Ibidem*, str. 133-146.

18 *Ibidem*, str. 122.

19 *Ibidem*, str. 130-133.

onda dublje zadirala u obalu između ovog našeg dominikanskog samostana sv. Križa i renesansnog Gundulićeva ljetnikovca, danas vlasništvo obitelji Kesterčanek (u kojem je sada gruška ljekarna). Na mjestu današnjeg gruškog parka bila je široka platforma na koju su se izvlačili, popravljali a i gradili novi brodovi. Taj novi škar bio je ograđen polukružnim zidom uz koji su se dizale kućice za spremu brodograđevnog alata i drvene građe za brodove.²⁰ Jedini spomen na to brodogradilište čuva još danas obližnja ulica koja nosi naziv *Ulica od škara*.

Osim ta dva velika brodogradilišta bilo je u Gružu tijekom prošlog 19. stoljeća, još osam manjih,²¹ od kojih su dva na Lapadskoj obali: onaj kraj starog gruškog lazareta i drugi na Gimanu (brodogradilište Krile). Sva su ta gruška brodogradilišta, uz ona manja na ostalom području Dubrovačke Republike: na Lopudu, Šipanu, Slanom, Stonu i kasnije Orebiću, vrlo mnogo pridonijela snažnom razvitku dubrovačkog pomorstva, temelju dubrovačkog blagostanja kroz stoljeća, koje je svoj zenit doživjelo u 16. stoljeću.

Brodogradnja je davala osnovni ton i pečat čitavom gospodarskom životu Gruža za više od tri stoljeća. Ona je zapošljavala prije velikog potresa od 1667. godine preko tisuću ljudi. Čitavi Gruž bio je jedno veliko radilište — gradilište brodova koje je svakodnevno odzvanjalo od udara brodograđevnog alata u vještim rukama vrsnih »*prota*«, »*kalafata*«, drvodjelaca, kovača, mornara i naučnika. Na navozima gruških brodogradilišta znalo se istodobno naći i do tridesetak brodova. Računa se da je samo od 15. stoljeća, posebno od osnutka starog *škara* (1525), pa do 1667, tj. do katastrofalnog potresa, porinuto u Gružu u more oko 600 većih i 300 manjih brodova i lađa (baraka).²² Dubrovački brodovi, a to u stvari znači gruški brodovi, bili su u čitavom pomorskom svijetu na tolikoj cijeni zbog vrsne izrade i čvrstine, solidne opreme i po tome maritimnih sposobnosti, da su u Engleskoj, (izuzetno pomorskoj zemlji), posebni tip vrsnog, čvrstog broda za prijevoz vrijednijeg tereta krstili nazivom »*argosy*« — dubrovački, uz različite varijante od romanskog naziva za Dubrovnik-*Ragusium-Rausium-Argusium*.²³

U devetnaestom stoljeću ušao je Gruž u novo razdoblje svoje povijesti. Početkom tog stoljeća, 1806. godine, Napoleonove su trupe ušle u Dubrovnik i to je označilo

20 *Ibidem*.

21 Njihov je položaj ubicirao gruški parok, *don Đuro Krečak* u dubrovačkom listu »*Dubrava*« — Vidi *C. Fisković, Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu*, o.c., str. 133.

22 O dubrovačkim škverima, o brodograditeljima, o brodovima, njihovom broju, nosivosti i uopće o mornarici starog Dubrovnika opširnije su pisali *Josip Luetić, Mornarica Dubrovačke Republike*, Dubrovnik 1962. *Isti, Brodovlje Dubrovačke Republike 17. stoljeća*, Dubrovnik 1964. *Isti, O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću*, Dubrovnik 1952.; *V.A. Bačić, Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u XVI vijeku*, Zagreb 1940.; *A. Marinović, Pomorsko-pravni propisi sredovječnog dubrovačkog Statuta*, u »*Pomorski zbornik*« Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, knjiga 1., Zadar 1963. g., str. 413-464.; Vidi također i *Pomorska enciklopedija leksikografskog zavoda*, tom II, Zagreb 1975., s.v. »*Dubrovnik*«.

23 Usp. *Mladen Bošnjak, Dubrovačko pomorstvo u literaturi*, u »*Dubrovačko pomorstvo u spomen sto godina nautičke škole u Dubrovniku, MDCCCLII-MCMLII*«, str. 452.

skori kraj dubrovačke slobode. Kao što je dobro poznato, 1808. Napoleon je okupaciju Dubrovnika pretvorio u aneksiju, da bi 1815. na Bečkom kongresu došao i konačni kraj Dubrovačke državnice. U borbama s francuskim trupama na dubrovačkom području osobito je teško stradao Gruž i Kono, koje su opustošile i popalile sjedinjene rusko-crnogorske čete, kojom prilikom su stradali i gruški *škari* i mnogi brodovi koji su se zatekli na njima. Gruž se, međutim, ipak brzo oporavio od tog šoka, pa je već 1818. porinuta u more, uz velike svečanosti, pulaka imenom »*Gruž*«. Međutim, pojava parobroda i s tim u vezi stagnacija gradnje drvenih brodova-jedrenjaka, zadala je konačni udarac gruškim, kao i ostalim škverima koji su jedan za drugim neminovno odumirali i konačno svi nestali; jedini se do naših dana dovukao maleni škver-remont na Gimanu, na Lapadskoj obali, ali se i on nedavno ugasio. S razlogom je, dakle, pjevao dubrovački pjesnik iz druge polovice prošlog 19. stoljeća, *Antun Kazali*: »*Gdie je tvoieh trista drieva; — Slavni Gružu moj?... Gdie je žamor, gdie je vika, — Gdie je vervec puk?*«²⁴ Posljednji brod porinut u more s gruških navoza bio je, čini se, »Dvanaesti dubrovački« 1875. godine.

Gruž se ipak ne predaje. Na mjestu propalih *škara* širi se sada zidana obala za pristajanje većih brodova i time se Gruž postupno, već tijekom 19. stoljeća, preorijentira i počinje razvijati kao trgovačka i putnička luka. On sada postupno preuzima ulogu stare gradske luke i postaje glavnom dubrovačkom lukom, ali u punom smislu on to postaje tek od početka našeg stoljeća, kad je u Gruž stigla uskotračna željeznica 1901. godine. Od tada je Dubrovnik (tj. Gruž) postao i stvarno, kao što je i prirodno, izlazno-ulaznom lukom za svoje šire balkansko zaleđe. Željeznički uređaji nalazili su se na samoj obali, što je bilo vrlo prikladno jer je omogućavalo direktno prekrcavanje robe iz željezničkih vagona u brodove i obratno. Gruž se kao vrlo prikladna i zaštićena luka sve više razvijao i napredovao. Samo jedan vrlo ilustrativni podatak: između dva svjetska rata Gruž je po prometu robe i putnika na trećem mjestu među našim lukama, odmah poslije Sušaka (Rijeka je tada bila pod Italijom) i Splita. Po skladišnom prostoru Gruž je čak bio na prvom mjestu, ali po mehanizaciji, nažalost, skoro na posljednjem.²⁵ I umjesto da se svi naponi usmjere u tom pravcu da se poboljša mehanizacija luke i da se uskotračna željeznička pruga čim prije zamjeni širokotračnom normalnog kolosijeka, napravila se nedavno neoprostiva pogreška ukidanjem željezničke pruge i time izoliralo Dubrovnik od njegova neposrednog zaleđa.

Sve većim razmahom turizma, Gruž postaje putničko-turistička luka u koju pristaju veliki preoceanski izletnički brodovi na svojim kružnim putovanjima. U tom pogledu je nedavno napravljen dobar potez kad je na gatu Petka izgrađen novi vez za velike trajekte koji povezuju našu obalu Jadrana s talijanskom obalom. Du-

24 *Antun Kazali* u pjesmi »*Zlatka*« — Usp. C. Fisković, *Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu*, o.c., str. 139.

25 Usp. *Pomorska enciklopedija Jugoslavenskog Leksikografskog zavoda*, tom II, Zagreb 1975., s.v. »*Dubrovnik*«, str. 263-264.; Usp. također *Rudolf Jelić*, *Gruška luka*, u »*Dubrovačko pomorstvo u spomen sto godina nautičke škole u Dubrovniku, MDCCCLII-MCMLII*« str. 417-434.

brovnik kao eminentno turističko središte nema neke osobito razvijene industrije. Ono što ima od industrije skupa s pomorstvom, kao od starine glavnom gospodarstvom granom, koncentrirano je u Gružu. Shvativši Gruž u njegovoj povijesnoj prostornosti, u njemu je na Lapadskoj strani bilo sjelo bivše *Dubrovačke plovidbe*, a sada je sjedište *Atlantske plovidbe*, dok su na Gruškoj obali sve brodske putničke agencije i uredi (*Lučka kapetanija* i ostali). Tu je i tvornica ulja i masnih kiselina »*Radeljević*«, tvornica ugljenogرافitnih proizvoda »*Nikola Mašanović*« i tvornica boja i lakova »*Dubravka*«, pa »*Dalmacijabilje*« — poduzeće za preradu i promet ljekovitim biljem. U Gružu je bilo sjedište prve dubrovačke električne centrale (osnovane 1901), koju je zamjenio sadašnji »*Elektrojug*« — poduzeće za distribuciju električne energije. U njemu je bilo i sjedište poduzeća »*Dubrovački tramvaj*« s remizom (osnovano 1910), koje je naslijedilo autobusno poduzeće »*Libertas*« s autobusnim kolodvorom. Tu je i sjedište današnje dubrovačke trgovine, sjedinjeno u poduzeću »*Dubrovkinja*«, s dvjema robnim kućama, pa sjedište *Dubrovačke banke*.

Ukorak s gospodarskim razvitkom, Gruž se razvijao i u duhovnom, vjerskom, kulturnom i uopće društvenom pogledu. U njemu je, eto, daleke 1437. osnovan i naš slavjenik, *Dominikanski samostan sv. Križa* s crkvom, o čijoj vjerskoj, kulturno-prosvjetnoj i odgojnoj djelatnosti i o tome što je sve za Gruž značio, progovoriti će pozvaniji od mene. Ja samo toliko, da neki povezuju s ovom crkvom sv. Križa-*Sancta Crux* i sami naziv Gruža kao lukom Sv. Križa. U talijanskom jeziku se i danas Gruž, pored »*Gravosa*«, naziva i »*Santa Croce*«. Međutim, to nikako ne stoji, jer je ova crkva podignuta relativno kasno, tek sredinom 15. stoljeća dok se naziv Gruž znatno ranije spominje, već od 13. stoljeća²⁶. Ipak nije sasvim nemoguće da je Gruž mogao dobiti naziv po mnogobrojnim crkvicama sv. Križa, razasutim po povijesnom području Gruža. Tako, na primjer, Nuncijata (*Annunziata*) ovdje povrh Kantafiga, zvala se ranije *Krstac*, pa i čitavo brdo Srđ zvalo se *Mons Chrestac*, *Krstac*, ili brdo Sv. Križa. Neki opet povezuju romanski naziv Gruža-*Gravosium* s romanskim nazivom starog Dubrovnika — *Ragusium*, *Rausium*-*Grausium*-*Gravosium*. Po hrvatskom Herodotu *Ivanu Luciću-Joannes Lucius*, u poznatom mu djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex*, naziv Gruža nadjenuli su njegovi najstariji poznati stanovnici, ilirsko pleme *Agravoniti*, što je i najvjerojatnije.

U povijesnom prostoru Gruža bilo je više crkava, crkvica i privatnih kapelica, od kojih su najpoznatije one uz vlasteoske ljetnikovce kojih je bilo nekoliko na području Gruža i bliže okolice. Mnoge su od tih crkvice sasvim nestale bez traga, dok su neke sačuvane tek u bijednim razvalinama.²⁷ Uz višestoljetnu grušku župnu crkvu sv. Mihajla na Lapadu postojalo je od 1290. jedno od najstarijih, ako ne i najstarije dubrovačko bratstvo sv. Mihajla »*Fraternitas s. Michaelis de (in) arboribus*«, a tu su još, uz već spominjano *bratstvo-obrtnu korporaciju pomora-*

26 Vidi ovdje moju bilješku br. 10.

27 Sve je te crkve i crkvice opisao *Ivo Gugić*, *U zagrljaju grada Dubrovnika-Gruž u prošlosti i sadašnjosti*, Trogir 1980. g. u poglavlju: *Župa Gruž*, str. 31-72.

ca sv. Nikole na Kantafigu iz 1594. godine i bratstvo sv. Đurđa uz istoimenu crkvu »Među Trima crkvama« iz 1436. pa najmlađe bratstvo Naše Gospe od Milosrđa uz istoimenu crkvu iz 1723. godine, poznatu, između ostalog, i po bogatoj zbirci »ex vota« - zavjetnih pločica s utisnutim brodovima u oluji, spašenim zagovorom Bogorodice. Dobro je poznata važnost i povijesna uloga dubrovačkih bratovština i obrtnih korporacija, no to nije tema naših razmatranja.²⁸

Kao i u ostalim krajevima »Lijepa naše«, prve su škole i ovdje djelovale uz crkve i samostane; muška mladež stjecala je prva znanja uz muške, a ženska uz ženske samostane, no to su ipak bile samo privatne škole. Prva državna javna škola spominje se u Gružu tek 1877.²⁹ godine. Vrijedno je, međutim, istaknuti kako je već 1856/57. otvorena ovdje u Gružu, u okviru *Novog škara*, specijalna stručna škola za gradnju brodova, koja je, nažalost, bila vrlo kratkog vijeka: zatvorena je već 1860. godine. Na Lapadskoj obali, u prostorijama dvorca *Pucića* (kasnije Mitrović-Kosor), otvorena je 1887. jedna druga specijalna stručna *Poljodjelska dvogodišnja škola*, koju je — ističem to kao svojevrsan kuriozitet — polazio kasniji istaknuti hrvatski političar, Cavtaćanin Frano Supilo.³⁰

U našem stoljeću školstvo se u Gružu stalno razvijalo: od onog najnižeg, od dječjih vrtića dostiglo je i najviši stupanj, preko srednjih sve do viših i visokih škola i fakulteta. Godine 1923. otvorena je u Gružu *Pomorska vojna akademija*, 1928. počelo je s radom »Dječje zabavište« u zgradi zadužbine *Nike Lopižić* na Gruškoj obali, koje su kasnije preuzele časne sestre dominikanke, koje su od 1941. do 1944. držale u Gružu i *žensku gimnaziju*. Školstvo se ovdje osobito razvilo poslije drugog svjetskog rata. Tu su danas na širem povijesnom području Gruža locirani: *Srednja pomorska* i *Viša pomorska škola*, koja je nedavno prerasla u *Pomorski fakultet*; tu je i *Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu*, pa više znanstvenih i stručnih ustanova: *Zavod za povijesna istraživanja JAZU* (bivši *Historijski Institut*), zatim *Stanica za južne kulture*, pa *Zavod za izgradnju Dubrovnika* i ranije *Institut za oceanografiju i ribarstvo*, koji je prerastao u sadašnji *Biološki institut*, koji se preselio u stari grad.

Stari je Dubrovnik upravo prednjačio u osnivanju raznih dobrotvornih-socijalnih ustanova. Dobro je poznata ustanova Blagog djela (*Opera pia*) već iz 1300. godine. Početkom našeg stoljeća, 1906, osnovano je u Dubrovniku »*Dubrovačko sirotinjsko vijeće*« koje se brinulo za nezbrinute osobe pod starateljstvom. Svega

28 Opširnije o tom predmetu vidi u mojoj radnji (A.M.), *Prilog poznavanju dubrovačkih bratovština*, i tamo navedenoj literaturi, u »*Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*«, god. I, svezak 1., Dubrovnik 1952, str. 233-245.; Usp. također A. Marinović, *Lopudska Universitas-Pravni položaj otoka Lopuda u Dubrovačkoj Republici*, u »*Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*«, god. III, Dubrovnik 1954., str. 181-235.; Vidi i G. Gelcich, *Le confraternite laiche in Dalmazia*, Ragusa 1885.

29 Usp. Zdravko Šundrica, *Prilog kronologiji osnivanja osnovnih škola u Dalmaciji pod Austrijom*, u »*Dubrovnik*« — Revija za književnost, nauku i društvena pitanja Pododbora Matice hrvatske u Dubrovniku, br. 1-2., 1962. g., str. 90-93.

30 O školstvu u starom Gružu vidi opširnije kod I. Gugić, *U zagrljaju grada Dubrovnika...* o.c., posebno str. 95-99., u poglavlju: *Školstvo*.

godinu dana kasnije, 1907, osnovana je njegova podružnica u Gružu pri Župskom uredu sv. Mihajla na Lapadu. Godine 1923. osnovan je, također, u Lapadu »Salvator« — Dom za smještaj i oporavak starih i bolesnih svećenika. Pri već spomenutoj zadužbini Nike Lopžić na Gruškoj obali osnovana je 1932. pučka kuhinja »Trpeza sv. Vlaha«, koju su vodile č.s. gruške dominikanke.

Gruž, izrazita radnička četvrt Dubrovnika, nije, međutim, imao svog radničkog doma. Zato, a i zbog općenito loših uvjeta rada, izbio je 1900. godine, pri gradnji željezničke pruge, radnički štrajk. Nešto kasnije, 1906. i 1907. došlo je do štrajka obalnih radnika. Tek 1927. postavljeni su u *Radničkoj ulici* temelji *Radničkog doma*, koji je otvoren tek 1936. i kojim su se, zbog doista bijednog komfora, najviše i jedino koristili prolazni radnici, tj. oni koji su na to bili prisiljeni krajnjom nuždom.³¹

I da zaključimo: u razvoju Gruža jasno su izražene tri etape: prva i najstarija — Gruž kao najveće dubrovačko brodogradilište; druga — Gruž kao trgovačka putničko-teretna luka Dubrovnika i njegova zaleđa i treća suvremena — Gruž kao turističko-putnička luka. Bez obzira na to, koja od tri spomenute funkcije Gružu najviše odgovara, jedno je sigurno: Gruž izoliran od svog prirodnog zaleđa, teško da može i jednu od njih uspješno obavljati. Gruž je danas jedina veća luka na objema stranama Jadrana, koja nije povezana željezničkom prugom sa svojim zaleđem. Nad tom bi se više nego žalosnom činjenicom odgovorni morali ozbiljno zamisliti.

I na kraju: čestitajući našim dragim ocima dominikancima (skupa s časnim sestrama dominikankama) njihov i naš zajednički jubilej, poželimo im još mnogo godina i stoljeća uspješnog rada i djelovanja na vremenitu i posebno na duhovnu korist svih nas i naših pokoljenja. U to ime kličem: *vivat, crescat, floreat* — neka živi, neka raste, neka cvjeta naš samostan sv. Križa i s njime i naš Gruž.

31 Usp. I. Gugić, *U zagrljaju grada Dubrovnika...* o.c., poglavlje: *Socijalne (Dobrotvorne) ustanove*, str. 99-102. — O štrajkovima u starom Gružu vidi *Pomorska enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, tom II, Zagreb 1975., str. 273. s.v. »Dubrovnik«.

RESUME

Au 13e siècle, la cité pittoresque de Gruž (Gravosium), située à l'ouest de la ville de Dubrovnik (Raguse), a été peuplée par les agriculteurs et quelques pêcheurs.

Une jolie baie, bien protégée des vents, favorisa la construction d'un important port avec des chantiers navals, qui permirent le développement du commerce maritime de la République de Raguse.

L'auteur distingue trois étapes de l'histoire de la ville de Gruž:

a) du 13e au 15e siècle, le village transformé en bourg, représente un important chantier naval pour les Ragusains;

b) du 15e au 19e siècle, l'agglomération de Gruž devint une plaque tournante du commerce extérieur de la République de Saint Blaise;

c) dès le milieu du 19e siècle, la ville de Gruž, de plus en plus prospère, commence à suppléer le commerce ragusain avec le transport des passagers, notamment des touristes admirant ce joyau de l'architecture médiévale et ses chefsd'œuvre de la Renaissance et du Baroque.

L'auteur ne manque pas de souligner qu'un tel développement matériel permit le progrès social et favorisa le rayonnement culturel et spirituel de la ville.